

Capitolul final, al III-lea, este unul de comparații și ipoteze și reia teme expuse mai înainte, pentru a întări unele dintre ideile exprimate deja, ori a aduce în discuție unele puncte de vedere ce i se par inacceptabile, existente în literatura de specialitate. Aici întâlnim paragrafele: Gospodărie sau familie, Sângele și consangvinitatea, Fata fără frați și matriarhatul, Băștinașul și străinul, Democrația primitivă și bătrânii. Între altele, rostul acestui capitol este de a promova rigoarea și de a elimina unele confuzii din discursul științific. Un exemplu în acest sens este confuzia ce se face, uneori, între gospodărie și familie. Autorul atrage atenția că, în anumite contexte, termenul „familie este imprecis, pentru că, dacă el denumește eventual grupul domestic al unei gospodării, el denumește și persoane din afara acestei gospodării; în plus, el sugerează exclusiv grupul uman, și nu celelalte componente ale unei gospodării... Dacă vrem să denumim cu precizie persoanele care trăiesc într-o gospodărie, trebuie să folosim noțiunea de grup domestic, noțiune ce permite înțelegerea faptului că aceste persoane trăiesc împreună, muncesc împreună, stăpânesc aceeași proprietate, au aceleași sărbători religioase, fără să eliminăm ideea că sunt înrudite” (Paul H. Stahl, *op. cit.*, p. 193).

Considerând că rostul paginilor de mai sus nu este de a rezuma conținutul cărții – ceea ce ar fi imposibil de altfel –, ci de a incita la parcurgerea ei, ne oprim aici. Lectura cărții este, cu siguranță, indispensabilă celor ce doresc să știe cum arătau structurile sociale înainte de a fi ajuns la forma pe care o au astăzi, care era modul de viață în trecutul apropiat, într-o zonă din care face parte și țara noastră, care, de aceea, a fost, este și va fi puternic influențată de ceea ce se întâmplă în Balcani.

Gheorghe Socol

IOAN MIHĂILESCU, *Sociologie generală – concepte fundamentale și studii de caz*, Iași, Editura Polirom, 2003

Deși nu poate fi considerat ca fiind, propriu-zis, o reeditare, volumul apărut la Polirom reprezintă o variantă îmbogățită a lucrării cu același titlu, trecută în bibliografia acestuia ca manual pentru studenți și apărută în anul 2000, la Editura Universității București. Față de aceasta din urmă, volumul apărut la sfârșitul anului 2003, chiar dacă respectă în mod riguros aceeași desfășurare și aceeași structură a capitolelor, are un plus de consistență și de actualitate, realizate prin adăugarea unor studii de caz, scrise între anii 2000–2002. În plus, volumul în cauză oferă un glosar de termeni corespunzător fiecărui capitol, precum și un glosar general de termeni, la sfârșitul lucrării.

Autorul este o personalitate marcantă, aflată în prim-planul activității științifice și universitare din România post-comunistă. Ioan Mihăilescu este rector al Universității București, profesor al catedrei de sociologie din cadrul acesteia, președinte al Consiliului Național de Evaluare Academică și Acreditare. De asemenea, autorul acestui volum are o bogată experiență de cercetare în cadrul unor proiecte naționale și internaționale, fie în calitate de coordonator principal, fie în calitate de consultant științific al unor organizații internaționale, precum Uniunea Europeană sau Consiliul European.

Volumul în discuție își propune, pe de o parte, să sistematizeze noțiunile fundamentale și să ofere reperele teoretice minime necesare unei lucrări ce își propune să reprezinte „o introducere în sociologie”. Pe de altă parte, studiile de caz atașate capitolelor teoretice (prezente în 9 din cele 11 capitole ale lucrării), își depășesc, prin consistența lor, rolul de a susține și a ilustra conceptele și reperele teoretice prezentate.

Lucrarea este, așadar, structurată pe 11 capitole, împărțite în subcapitole și urmate, în general, de unul sau două studii de caz, și în toate cazurile, de un glosar de termeni. Sunt cuprinse teme de bază ale sociologiei, precum relațiile sociale, familia, organizarea socială, cultura, procesele sociale, comunitățile teritoriale, conducerea vieții sociale.

În ceea ce privește studiile de caz, acestea sunt, în general, centrate pe realități românești contemporane, „fotografiate” în diverse momente ale perioadei postcomuniste (cel mai vechi dintre studiile de caz a fost realizat în 1993 și cel mai nou, în 2002). În altă ordine de idei, între acestea există diferențe mari, atât în ceea ce privește conținutul, cât și din punctul de vedere al stilului și perspectivei de abordare. Unele dintre studii, în număr de trei, au fost preluate în limba engleză, așa cum au fost publicate, majoritatea fiind prezentate totuși în limba română. Unele dintre studii, precum cel intitulat *Mental Stereotypes in the First Years of Post-totalitarian Romania*, sunt analize bazate pe rezultatele unor anchete realizate pe eșantioane reprezentative la nivel național, altele, precum studiul *Valori și norme sociale în perioada de tranziție* sunt abordări mai degrabă eseistice, în timp ce un studiu precum *Violența și societatea* este structurat ca un veritabil excurs teoretic. Această diversitate de tonuri și stiluri de abordare compensează o posibilă scădere în ceea ce privește coerența lucrării ca întreg, printr-un plus de consistență pe care aceasta o câștigă de pe urma acestei diversități.

Dacă din punct de vedere cantitativ studiile de caz reprezintă jumătate din spațiul fizic al lucrării, cred că, din punct de vedere calitativ, se poate considera că acestea reprezintă „nucleul tare” al acesteia. Autorul realizează o introducere în sociologie **prezentând ce este sociologia, dar și cum se realizează, practic, demersul sociologic.**

Nu este propus un model rigid, ci sunt prezentate „moduri” în care se poate face sociologie. Ceea ce este comun tuturor acestor modalități și ceea ce autorul propune prin propriul său exemplu este **curajul de a fi și a rămâne obiectiv și onest, chiar și când asumarea unei asemenea atitudini comportă anumite riscuri.** Aceasta presupune, pe de o parte, a te implica în descoperirea unor adevăruri care pot fi neplăcute chiar din propria ta perspectivă, iar pe de altă parte, a avea curajul să spui aceste adevăruri.

Acest tip de atitudine verticală poate fi considerat elementul care dă coerență ansamblului de elemente propuse pentru a ilustra „ce este și cum se face sociologia”. Iată, în cele ce urmează, un citat semnificativ în ordinea ilustrării acestui tip de alegere a modului de a practica sociologia¹:

„Nu toate adevărurile sunt plăcute; unele sunt chiar foarte neplăcute. Pentru a nu fi deranjați în echilibrul nostru psihic, ignorăm ceea ce nu ne place sau nu ne convine. Iar dacă unii îndrăznesc să rostească ceva ce știrbește frumoasa imagine pe care o avem despre noi înșine, nu-l luăm în seamă, îi respingem ori îi facem să tacă. Atunci când adevărurile neplăcute se referă nu la un individ, ci la un grup social sau la societate în întregul ei, intervin mecanisme de sancționare mult mai dure. Îndrăzneții sunt considerați nebuni, răuvoitori, puși în slujba unor interese străine sau chiar trădători de țară. Pedepsa este pe măsura acuzației și urmărește întotdeauna suprimarea posibilităților de exprimare”.

Iată un exemplu de asemenea afirmații, care presupun un curaj pe care autorul se consideră obligat din punct de vedere moral să și-l asume, cu orice riscuri: „(...) membrii organizației au de ales între „moartea” democratică a organizației lor sau supraviețuirea acesteia, prin schimbări și reforme care apelează temporar la măsuri autoritare. Ipocrizia decelabilă în multe discursuri politice sau în diverse analize științifice face ca punerea problemei în acest fel să fie evitată. Consecințele economice, sociale și politice negative ale amânării indefinite a schimbărilor și reformelor organizaționale care sunt imperios necesare, pe motivul respectării corectitudinii politice, vor fi sigur mult mai mari decât câștigurile politice ale respectării aparențelor democratice.

Poziția pe care o prezentăm ar putea fi considerată scandalosă din punct de vedere politic sau teoretic (...). În situația în care, timp de 12 ani, multe reforme declanșate prin proceduri democratice au eșuat și dacă societatea românească nu-și mai poate permite să perpetueze aceste eșecuri, pragmatismul politic ar impune recurgerea, cel puțin în fazele inițiale, la unele proceduri mai autoritare”².

Autorul atrage însă atenția asupra condițiilor în care realizarea unui asemenea demers critic este dezirabilă sau, dimpotrivă, inacceptabilă:

¹ P. 66–67, capitolul *Structura culturii*, studiu de caz: *Valori și norme sociale în perioada de tranziție*.

² P. 364, cap. *Conducerea vieții sociale*, studiu de caz: *Stiluri de abordare a Reformei*.

„Un discurs critic și autocritic, întemeiat științific și având ca finalitate ameliorarea vieții sociale este îndreptățit și necesar; denigrarea și insulta sunt inacceptabile”³.

O altă constantă relativă a lucrării, în speță a studiilor de caz incluse în aceasta, este raportarea dintr-o perspectivă critică la perioada comunistă.

Pentru înțelegerea unor realități ale perioadei actuale, este necesară o analiză a factorilor care au modelat realitatea socială în perioadele trecute. Fie că utilizează tehnici de arheologie socială, fie tehnici sociologice, demersul științific urmărește fie determinarea unor modele cu mare persistență istorică, precum modul de gândire specific societăților rurale tradiționale în spațiul românesc, fie momentele de ruptură, de schimbare forțată și în profunzime a societății în ansamblul ei, precum a fost perioada comunistă. Regimul politic comunist, reprezentând un regim nedemocratic, impus prin forță, este considerat principalul responsabil, chiar dacă nu singurul, pentru declinul moral, economic și social al societății românești, în ansamblul ei, și cu deosebire, al unora dintre componentele sale. În ceea ce privește degradarea morală, autorul consideră că în perioada comunistă au fost accentuate unele defecte mai vechi și au fost generate altele noi⁴: „Având în vedere caracterul totalitar al puterii comuniste, o răspundere principală în această privință revine politicului. Un regim politic care s-a impus prin forță nu s-a putut menține decât prin mijloace necinstite. Mulți dintre susținătorii săi au provenit, la început, din elementele sociale de cea mai slabă calitate. Incultura era considerată un atu; delațiunea, un act patriotic; docilitatea față de superior și duritatea față de subaltern, lipsa de scrupule, sărăcia de idei permiteau aprecierea de bun comunist. Copiii au fost învrăjbiți împotriva părinților, muncitorii împotriva țăranilor, analfabeții împotriva intelectualilor, răufăcătorii împotriva oamenilor cinstiți. Regimul politic a știut să speculeze toate defectele și viciile și a ajuns să le transforme în adevărate principii de conviețuire și promovare socială. Necinstea nu a fost introdusă în societatea noastră de regimul comunist, dar nici o altă organizare politică precedentă nu a făcut ca ea să se răspândească mai mult în cuprinsul întregii societăți. Practicile regimului comunist s-au fixat atât de puternic în sistemul nostru social, încât majoritatea noilor forțe politice nu se pot debarasa de ele”.

(Această afirmație este făcută la sfârșitul anului 2000 și nu în primii ani de după Revoluție! – n.n.).

Chiar dacă recunoaște cu obiectivitate că, în special în anii '70-'80, regimul comunist, pus în fața problemelor gestionării unui sistem economic complex, a fost obligat să adopte un sistem de promovare mai meritocratic, în special în domeniile tehnico-economice, Ioan Mihăilescu consideră că „cu toate aceste ameliorări din ultimele două decenii de existență, comunismul poartă încă pecetea destructurărilor valorice și normative originare”.

Regimul comunist este considerat responsabil și pentru actualul dezinteres al unei părți importante din populația rurală pentru problemele comunitare, dezinteres considerat un indicator important al dezagregării comunităților respective. În ceea ce privește creșterea ratei abandonului școlar, mai cu seamă în mediul rural, unul din factorii responsabili importanți este scăderea motivației pentru învățatură a locuitorilor satului. Chiar dacă această creștere a dezinteresului pentru școală are o motivație complexă, în mare parte având determinanți de ordin economic, perioada comunistă este considerată ca fiind responsabilă de producerea unor modificări profunde în ceea ce privește atitudinea față de școală. Dacă în perioada precomunistă, mai ales ca urmare a Reformelor promovate de Spiru Haret, școala ajunsese să se impună alături de Biserică, drept instituție fundamentală a comunității, fiind percepută ca fiind a satului și slujind satului, în perioada comunistă aceasta ajunge să fie percepută ca o instituție străină de comunitatea locală, devenind un instrument de promovare a ideologiei comuniste. „Sătenii se interesează tot mai puțin de starea școlii din comunitatea lor și se răspândește mentalitatea potrivit căreia, dacă statul este omnipotent, atunci el trebuie să se ocupe de toate nevoile școlii locale (...). Chiar unele probleme minore care ar putea fi ușor soluționate la nivel

³ P. 67, capitoul *Structura culturii*, studiu de caz: *Valori și norme sociale în perioada de tranziție*.

⁴ *Ibidem*, p. 68

comunitar (repararea unor bănci, zugrăvirea școlii, aprovizionarea cu lemne în sezonul rece, etc.) sunt considerate obligații ale statului (termenul de stat este vag definit în aceste comportamente; el poate semnifica puterea politică centrală, prefecturile sau primăriile)⁵.

Studiul din care am citat anterior, care pare a fi cel mai consistent, atât ca întindere, cât și din punctul de vedere al conținutului, vine să confirme aserțiunea de mai sus privind centrul de greutate al lucrării care poate fi poziționat, în mod paradoxal, poate, pentru un asemenea tip de lucrare al cărei scop principal este unul didactic, în spațiul studiilor de caz prezentate.

În ceea ce privește modul de abordare al realităților sociale analizate, voi considera ca exemplar studiul în cauză, intitulat *Mediul rural din România și integrarea europeană*.

Demersul propus aici este unul complex, fiind, în același timp, unul descriptiv, explicativ și pragmatic, definind probleme, construind prognoze asupra evoluției lor și oferind soluții pentru orientarea evoluțiilor în cauză către o zonă a dezirabilității sociale și economice.

Prima parte a studiului este una descriptiv-explicativă. Este descrisă evoluția complexă a mediului rural în spațiul românesc, evoluție al cărei rezultat este realitatea prezentă, definită prin sintagma „declinul mediului rural”, autorul propunând un model explicativ al acestui declin.

Între cauzele declinului mediului rural, autorul le analizează pe următoarele: declinul demografic, sărăcia, revenirea la agricultura tradițională – ca efect pervers al legii 18/1991, prin care s-au primit înapoi pământurile fără a fi retrocedate și mijloacele de producție, în condițiile unei absențe cvasitotale a capitalurilor în mediul rural –, degradarea infrastructurii școlare – fenomen aflat într-o relație de cauzalitate circulară de tipul cauză-efect-cauză – efect în raport cu un alt fenomen, anume, scăderea motivării pentru învățare –, lipsa de preocupare a politicilor sociale față de mediul rural.

Între cauzele declinului mediului rural enumerate mai sus, autorul consideră declinul învățământului rural un factor generator al unor dezechilibre importante în raportul rural – urban, precum: diminuarea șanselor de dezvoltare locală, apariția în viitorul nu prea îndepărtat a unui șomaj de mari proporții în mediul rural, având drept consecință migrațiile necontrolate și apariția unor „centuri suburbane mizere”. O consecință care le va îngloba pe toate celelalte va fi creșterea decalajelor sociale și accentuarea inechității.

Autorul atrage atenția asupra consecințelor acestor probleme specifice mediului rural și asupra deficiențelor structurale din sectorul agricol, în perspectiva integrării europene a României. Față de gravitatea problemelor, sprijinul extern, chiar în condițiile adoptării unor scenarii optimiste privind finanțarea de către Uniunea Europeană sau/și Banca Mondială pentru redresarea agriculturii românești, efortul național rămâne hotărâtor, într-un asemenea domeniu. În condițiile penuriei de capitaluri interne, Ioan Mihăilescu propune o redistribuție a acestora între industrie și agricultură, considerând că „restructurările din agricultură sunt mai importante și mai puțin costisitoare decât subvenționările marilor întreprinderi industriale nerentabile”⁶.

În partea a doua a acestui studiu sunt propuse politici agricole pentru mediul rural. Între acestea sunt incluse: modernizarea exploatațiilor agricole prin ameliorarea structurilor agricole, introducând, prin lege, obligativitatea de a valorifica toate terenurile deținute în scopuri agricole sau agroturistice. Pe de altă parte, o condiție necesară în vederea modernizării exploatațiilor agricole este utilizarea tehnologiilor moderne de producție. Pentru îndeplinirea acestui deziderat se propune acordarea de facilități pentru modernizarea exploatațiilor agricole, facilități posibil a fi acordate prin ameliorarea sistemului de facilități fiscale și bancare pentru agricultură.

În condițiile în care România nu poate conta pe creșteri semnificative ale exporturilor de produse agricole pe piețele europene, sunt propuse strategii complementare de valorificare a excedentelor agricole, atât pe piețele din Orientul Apropiat, cât și prin „aducerea consumatorului la produs”, ca efect al dezvoltării activităților de turism rural. Turismul rural, combinat cu agricultura ecologică reprezintă, în viziunea autorului acestui studiu, modalități importante de stopare a declinului rural și de dezvoltare economică și socială a acestuia.

⁵ P. 301, cap. *Comunitățile teritoriale, studiul de caz: Mediul rural din România și integrarea europeană*.

⁶ *Ibidem* p. 310.

Chiar dacă aceste probleme descrise și soluții propuse nu sunt toate, neapărat, noi și originale, meritul principal al acestui studiu și, de altfel, al întregii lucrări, rezidă în rigoarea logică și metodologică cu care sunt tratate teme actuale, importante în ordinea realizării unor deziderate naționale, precum dezvoltarea economică și socială a țării. Am insistat mai mult asupra acestui studiu, nu pentru că le-am considerat pe celelalte mai puțin consistente, ci pentru că acesta mi s-a părut exemplar, din perspectiva unui anume model de demers sociologic complex.

O altă caracteristică a lucrării este stilul direct, în unele cazuri tăios, dar întotdeauna argumentat și evitând atât excesul de neutralitate, cât și derapajele pamfletistice.

Cartea apărută la Editura Polirom poate fi citită cu interes, atât de către cei care se află într-o fază incipientă de familiarizare cu sociologia, cât și de către specialiști ai domeniului, care pot găsi puncte de interes în diversitatea de studii de caz prezentate.

Unul dintre mesajele importante pe care autorul le transmite, pentru tinerii și mai puțin tinerii intelectuali cărora li se adresează prin această carte, este credința în rolul major pe care îl are de jucat știința și cultura în reconstrucția morală, economică și socială a țării.

„Nu este sigur că știința și cultura îi vor face mai buni pe toți oamenii, dar este sigur că îi vor face mai puțin răi”⁷.

Mihnea Preotesi

**DUMITRU SANDU, *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării –
Încredere, toleranță și rețele sociale*, București,
Editura Polirom, 2003**

Ca studentă a domnului profesor Dumitru Sandu, am folosit cărțile publicate de dumnealui pur și simplu ca manuale de studiu. Practic, nu poți vorbi astăzi despre tranziția românească fără să faci apel la *spațiul social al tranziției*, deci la studiile domnului profesor. Mă aflu, așadar, într-o postură sensibilă, din care nu poate lipsi subiectivitatea, de a realiza o recenzie la cartea unui profesor drag.

Dumitru Sandu face parte din categoria sociologilor de teren, „sociolog rural”, cum îi place dânsului să menționeze, și poate de aici provine sursa inspirației și materia primă care i-au permis să devină unul dintre cei mai prolifici sociologi români actuali, cu o mulțime de articole și studii de specialitate, apariții constante de carte la intervale de 3–4 ani. Opera domnului profesor este exemplară pentru ceea ce s-ar putea numi *specificitatea abordării sociologice*, realiste, mi-aș permite eu să o numesc și voi explica ce înțeleg prin aceasta. Nu înseamnă nici pură sinteză teoretică, nici pretenția de a explica în întregime și într-un mod unic o anumită problemă socială, ci pur și simplu problematizare, cercetare sistematică, continuitate a studiului. Dacă cineva m-ar întreba, azi, ce înseamnă și la ce folosește sociologia, l-aș îndruma pur și simplu să citească una dintre lucrările domnului profesor.

Format în tradiția școlii românești Stahl-Golopenția, adăugând acesteia paradigma capitalului social, profesorul Dumitru Sandu reușește să dezvolte o abordare foarte actuală a satului românesc, în contextul problematizării generale a societății noastre – recuperarea decalajelor de dezvoltare față de celelalte țări europene.

Regăsim, așadar, ca arie tematică: sociabilitatea și legătura acesteia cu dezvoltarea, satul ca spațiu de dezvoltare și sociabilitate, migrația.

⁷ P. 77, cap. *Structura culturii*, studiu de caz: *Valori și tipuri sociale în perioada de tranziție*.